

Munich Personal RePEc Archive

Improvements in Agricultural Policy in Turkey and Case Study of Viniculture in Çanakkale Province

Erkan Aktas and Sibel Tan

ÇOMÜ Biga İİBF İktisat Bölümü, Çanakkale İl Tarım Müdürlüğü

1. March 2007

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/28832/>

MPRA Paper No. 28832, posted 13. February 2011 08:35 UTC

Tarım Politikasındaki Değişiklikler ve Bağcılık: Çanakkale ili Örneği

Yard. Doç. Dr. Erkan AKTAŞ*

Dr. Sibel Tan**

Özet

Bağcılık Türkiye'nin en önemli tarımsal alanların başında gelmektedir. Bağcılık Türkiye'de üreticinin geçimi için önemli bir rol oynamakla birlikte ülke ekonomisine de önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmada öncelikle dünyada ve Türkiye'de bağ alanlarının ve üretimin dağılımı, dış ticaret miktarları, bağcılığa alternatif olan zeytin ekim alanları ve üretiminin dağılımı, dünyada ve Türkiye'de şarap üretimi ve dış ticareti, bağcılıkla ilgili destekleme ve fiyat politikaları, son olarak da Çanakkale ilinde bağcılığın mevcut durumu incelenmiştir.

Küreselleşme ile birlikte, bağcılıkta diğer tarım ürünlerini gibi son dönem tarım politikalarındaki değişmeden etkilenmiştir. Özellikle 2001 yılından sonra tarım politikasından ön plana çıkan DGD sistemi, ürün destekleri, özelleştirme, girdi ve çıktı fiyatlarındaki değişmelerin, bağ alanları üzerindeki etkileri tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de tarımda destek politikaları oluşturulurken çok yönlü etkileri göz ardı edilmektedir. Bunlara son dönem yapılan özelleştirme politikaları ile birlikte yapılan tarımsal desteklemelerin etkisinin azalması örnek gösterilebilir.

Ürün bazlı tarım destekleri ve DGD politikaları oluşturulurken, ürünler arasındaki tamamlayıcı veya ikame ürün ilişkisi, ve bunların girdi ve çıktı fiyat ve miktarları ön planda tutulmalıdır. Özellikle bağcılık ile ilgili destekleme politikaları oluşturulurken zeytine yapılan destek politikalarına da dikkat edilmelidir.

1. Giriş

Kuzey yarım kürede bağcılık 10⁰ ile 52⁰ kuzey paralel daireleri arasında yapılmaktadır. Türkiye kuzey yarım kürede 36⁰ ile 42⁰ arasında bulunduğundan doğal şartları bakımından bağcılık için optimum olanaklara sahiptir (Orman, 1965). Yaklaşık 7500 yıl önce Anadolu da kültüre alınan asma, her zaman bu bölgede toplumsal ve ekonomik yaşamında önemli katkılar sağlamıştır (Ergenoğlu ve Tangolar 2000).

Bağcılık Türkiye'nin en önemli tarımsal alanların başında gelmektedir. Türkiye'de hububat tarımından sonra kültüre alınan bitkiler içinde bağ önemli bir yere sahiptir. Türkiye 'de 1933 yılında bağ alanı 345.983 ha (TARİŞ 2001), 1940 yılında 397.000 ha, 1960 yılında 781.870 ha , 1980 yılında 820.000, 2000 yılında 535.000 ha (DİE 2001) ve 2005 yılında 530.00 ha olmuştur (FAO, 2007). Bu rakamlar dikkate alındığında Türkiye'de toplam işlenen tarım alanlarının %2'sinde bağcılık yapılmakta olup, bu miktar tüm uzun ömürlü bitkiler tarımına ayrılan alanın %19'unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2007). Ayrıca Türkiye bağ alanı bakımından dünya ülkeleri arasında 4. ve yaş üzüm üretimi bakımından da 6. sıradadır. Bağcılık ülkemizde birinci derecede çekirdeksiz ve çekirdekli kuru üzüm, ikinci derecede de sofralık üzüm üretimi tanımlanmaktadır.

Türkiye'de üreticinin geçimi için önemli bir rol oynamakla birlikte ülke ekonomisine Bağcılık de önemli katma değerler sağlamaktadır. Bir yandan yaş ve kuru üzüm olarak tüketilen, diğer yandan üzüm sırasının değişik şekillerde işlenmesiyle elde edilen şarap, alkol, sirke, pekmez, sucuk, pestil, bastık, vb. ürünler insan beslenmesinde kullanılmakta ve yarattığı katma değer ile ekonomiye katkı sağlamaktadır.

Bağ alanları, tarla, meyve ve sebze tarımı yapılamayan sırtlarda da yapılabildiğinden bu gibi yerlerde yaşayan halk içinde önemli geçim kaynağı olmakla beraber erozyona uygun alanları bir şekilde erozyondan korumaktadır. Bağcılık aynı zamanda o bölge için istihdam kaynağı olmaktadır (Aktas 2002: 123).

* ÇOMÜ Biga İİBF İktisat Bölümü

** Çanakkale Tarım İl Müdürlüğü

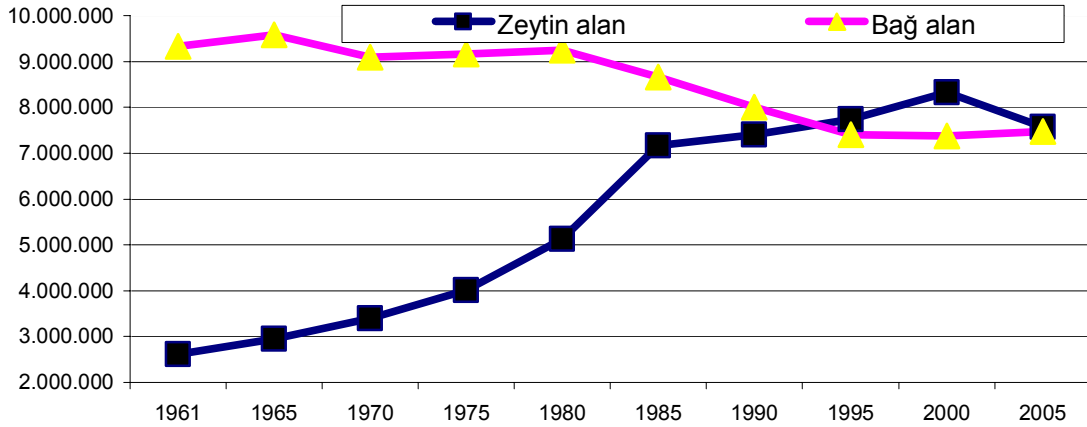
2. Dünyada ve Türkiye’de Bağ Alanları ve Üretimi

Dünyadaki son 45 yıllık bağ alanlarındaki değişime bakıldığında, yıllar itibariyle bağ alanlarında önemli bir azalma olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerin başında yağ tüketim alışkanlıklarında zeytin yağı tüketim eğiliminin giderek artması gelmektedir. Çünkü eşik alanlarda bağa alternatif ürünlerin başında zeytin üretimi gelmektedir. Dolayısıyla son dönemlerdeki trendler incelendiğinde dünya genelinde zeytinciliğin ön plana çıktığı, Avrupa Birliği’nde (AB) zeytinciliğin çeşitli fiyat politikaları ve dış ticaret politikaları ile yüksek oranda desteklenmesi ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak destekler zeytin ve zeytinyağına kayarken AB Akdeniz ülkelerinde bağ alanlarının azaltılması yönünde de teşvikler uygulanmaya başlanmıştır.

Şekil 1’de dünyada yıllar itibariyle bağ ve zeytin alanlarının dağılımı ve bu iki ürünün ekim alanlarının birbirleri ile ilişkisi gösterilmiştir. Şekilde de görüldüğü gibi dünya’da 1961 yılında 9,3 milyon hektar olan bağ alanları 2005 yılına kadar %20 bir azalma göstererek 7,5 milyon hektara gerilemiştir. Bununla birlikte, 1961 yılında 2,6 milyon hektar olan zeytin alanları %290 artarak 2005 yılında 7,6 milyon hektara ulaşmıştır.

Ayrıca zeytin ve bağ alanları arasındaki makasın 1990 yıllarının başında kapandığı görülmektedir. Diğer taraftan 1995 yılından sonra ise zeytin alanlarının bağ alanlarını geçmesi de önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 1. Dünyada Bağ ve Zeytin Alanlarının Gelişimi (Ha)

Kaynak: FAO,2007

Çizelge 1.’de ise çeşitli dünya ülkelerinde yıllar itibariyle bağ alanlarının dağılımı rakamsal ve oransal olarak gösterilmiştir. Dünyadaki toplam bağ alanlarının ülkelere göre oransal dağılımına bakılacak olursa ilk sırayı İspanya (%15,7) almaktadır. İspanya’yı Fransa (%11,4) ve İtalya (%11,2) takip etmektedir. İtalya’dan sonra Türkiye ise bağ alanları bakımından %7,1 ile 4. sırada yer almaktadır. Çin, ABD, İran, Portekiz gibi ülkeler ise bağ alanları bakımından diğer önemli ülkelerdir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de son 45 yılda bağ alanlarındaki değişim incelendiğinde bağ alanlarında önemli bir azalma olduğu görülmektedir. Dünyada 1961-2005 yılları arası bağ alanlarında %20 azalışa karşılık Türkiye’de ki azalış %32 oranında olmuştur. Bunun en nedenlerin başında zeytin yağının giderek ön plana çıkışı ve filokseranın¹ Türkiye’de verdiği zararlar gösterilebilir.

¹ Aktaş, 2002; 125, yapmış olduğu bağ alanları zaman serisi modelinde, Türkiye’de bağ alanlarının azalışında filoksera etkisinin de olduğu tahmin etmiştir. Aynı zamanda Bkz.Ağaoğlu ve Çelik 1986: 8.

Çizelge 1. Çeşitli Yıllar İtibariyle Dünyada Başlıca Bağ Alanlarına Sahip Ülkeler (Ha)

Ülkeler	1961	%	1970	%	1980	%	1990	%	2000	%	2005	%
İspanya	1.742.000	18,7	1.528.500	16,8	1.657.400	17,9	1.402.274	17,5	1.167.703	15,8	1.170.625	15,7
Fransa	1.418.000	15,2	1.238.400	13,6	1.113.800	12,0	907.778	11,3	860.979	11,7	853.911	11,4
İtalya	1.690.700	18,1	1.330.800	14,6	1.349.000	14,6	1.024.282	12,8	872.730	11,8	837.845	11,2
Türkiye	775.000	8,3	845.000	9,3	820.000	8,9	580.000	7,2	535.000	7,3	530.000	7,1
Çin	10.201	0,1	18.869	0,2	34.667	0,4	127.278	1,6	286.128	3,9	453.200	6,1
ABD	206.950	2,2	216.710	2,4	281.900	3,0	299.400	3,7	383.016	5,2	378.322	5,1
İran	102.000	1,1	120.000	1,3	182.000	2,0	224.168	2,8	263.692	3,6	275.000	3,7
Portekiz	225.000	2,4	255.000	2,8	250.000	2,7	273.900	3,4	231.959	3,1	210.000	2,8
Arjantin	239.000	2,6	294.700	3,2	318.463	3,4	206.014	2,6	187.740	2,5	208.000	2,8
Şili	101.000	1,1	104.002	1,1	115.000	1,2	119.626	1,5	156.859	2,1	178.000	2,4
Dünya	9.333.113	100	9.090.138	100	9.248.690	100	8.005.814	100	7.377.007	100	7.470.679	100

Kaynak: FAO,2007

Dünyada bağ alanlarının azalmasına rağmen dünya üzüm üretiminde artış devam etmiştir. Dünyada üzüm 1961 yılında 34,5 milyon tondan %69 artarak 58,3 milyon tona yükselmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Çeşitli Yıllar İtibariyle Dünyada Üzüm Üretimi Yapan Başlıca Ülkeler (Ton)

Ülkeler	1961	%	1970	%	1980	%	1990	%	2000	%	2005	%
İtalya	8.467.000	24,5	10.724.000	23,7	13.244.500	24,9	8.438.000	16,4	8.869.500	15,9	8.553.576	14,7
ABD	2.952.820	8,6	2.815.279	6,2	5.075.760	9,5	5.135.600	10,0	6.973.801	12,5	7.099.176	12,2
Fransa	7.491.000	21,7	11.617.697	25,7	10.321.000	19,4	8.205.280	16,0	7.762.582	13,9	6.793.249	11,7
Çin	71.831	0,2	96.156	0,2	159.932	0,3	961.217	1,9	3.373.214	6,0	6.616.000	11,4
İspanya	3.298.000	9,6	4.139.700	9,2	6.721.400	12,6	6.473.800	12,6	6.539.812	11,7	6.066.800	10,4
Türkiye	3.189.000	9,2	3.850.000	8,5	3.600.000	6,8	3.500.000	6,8	3.600.000	6,4	3.650.000	6,3
İran	420.000	1,2	630.000	1,4	1.100.000	2,1	1.423.766	2,8	2.505.160	4,5	2.800.000	4,8
Arjantin	2.174.000	6,3	2.668.000	5,9	3.086.772	5,8	2.342.350	4,6	2.459.860	4,4	2.708.182	4,6
Şili	853.000	2,5	668.000	1,5	1.050.000	2,0	1.170.800	2,3	1.899.943	3,4	2.250.000	3,9
Avustralya	534.975	1,5	757.668	1,7	865.300	1,6	824.261	1,6	1.311.382	2,3	2.026.500	3,5
Dünya	34.520.956	100	44.404.012	100	45.219.819	100	47.452.897	100	53.255.514	100	49.088.921	100

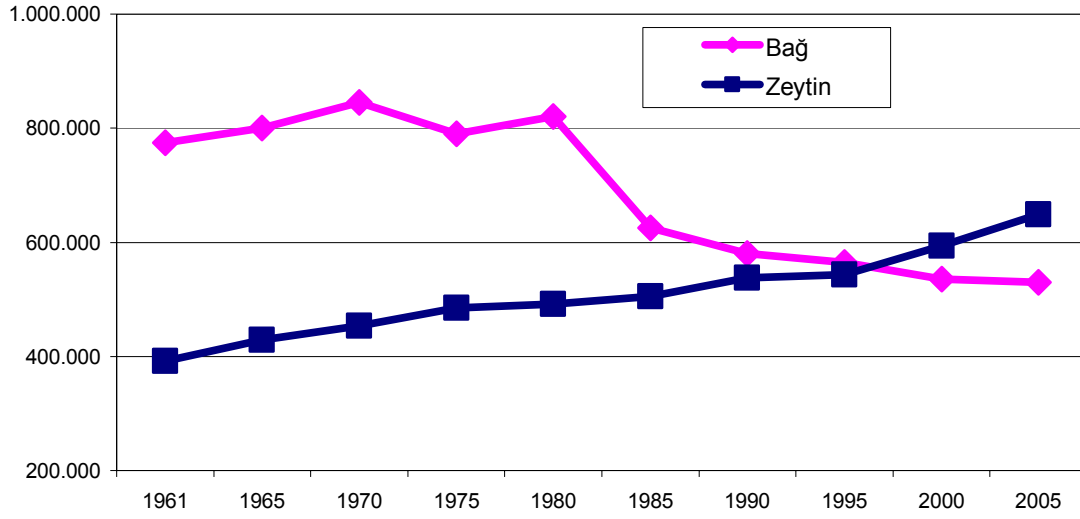
Kaynak: FAO, 2007

Çizelge 2. de çeşitli yıllar itibariyle dünyada üzüm üretim miktarları verilmiştir. Dünyadaki toplam üzüm üretimi bakımında ilk sırayı İtalya (%14,7) almaktadır. İtalya'yı ABD, Fransa, Çin, İspanya takip etmektedir. İspanya'dan sonra Türkiye ise üzüm üretimi bakımından %6,3 ile 6. sırada yer almaktadır.

Dünya bağ alanlarındaki azalışa rağmen üretimdeki artışı; yeni bağcılık sistemine, biyoteknoloji ve verimdeki artışa bağlayabiliriz. Son 45 yılda dünya üzüm üretiminde artış %69 olurken Türkiye'de bu oran yalnızca %14'dür. Bunun en önemli sebeplerinden biri Türkiye'de üzümde verim artışının dünyadaki verim artışı ortalamasının altında olması gösterilebilir.

Bu durum aynı zamanda, yeni bağcılık sistemlerinin Türkiye'de yaygınlaştırılmamasıyla da açıklanabilir. Bununla birlikte aşılı-aşısız toplam sertifikalı fidan sayısının toplam fidan içindeki payı yalnızca %28,2'dir (Çelik ve ark 2005:7).

Şekil 2. Türkiye’de Bağ ve Zeytin Alanlarının Gelişimi (Ha)

Kaynak: FAO,2007

Türkiye’de de dünyada olduğu gibi bağ alanlarındaki azalışa karşılık zeytin alanlarındaki artış benzer bir durum göstermiştir. 1961-2005 yılları arasında bağ alanları %32 azalırken (245.000 ha) zeytin alanları ise %66 artmıştır (257.500 ha). Bu verilerden anlaşıldığı gibi azalan bağ alanlarının (Zeytin ağacı ile aynı klimatolojide yetişebilen bağ alanlarını kapsamaktadır) yerine önemli oranda zeytin alanlarının aldığı söylenebilir.

3. Dünyada ve Türkiye’de Bağcılık Ürünleri İhracatı

Dünyada 1990-2005 yılları arasındaki kuru ve yaş üzüm ihracat miktarları önemli ülkelere göre çizelge 3’de verilmiştir. Dünyada son 15 yıl içinde kuru ve yaş üzüm ihracatı yaklaşık olarak 2,4 kat artarken, Türkiye’de bu dönemler arasında yaklaşık olarak 3,5 katlık bir artış olmuştur.

Çizelge 3. Dünya Kuru ve Yaş Üzüm İhracatında İlk Beş Ülke (Ton)

Ülkeler	1990	%	1995	%	2000	%	2005	%
Şili	471.480	28,7	465.789	21	661.428	21,5	793.982	20,4
İtalya	197.711	12,0	438.847	19,4	598.644	19,4	508.201	13,0
ABD	330.186	20,1	361.990	16	418.940	13,6	496.691	12,7
Türkiye	107.357	6,5	182.885	8,1	258.092	8,4	377.432	9,7
G. Afrika	91.656	5,6	125.654	5,6	188.989	6,1	210.587	5,4
Şili	471.480	28,7	465.789	21	661.428	21,5	793.982	20,4
Dünya	1.642.282	100	2.259.224	100	3.083.434	100	3.898.819	100

Kaynak: FAO, 2007

Dünyanın 1990-2005 yılları arasındaki kuru ve yaş üzüm ihracat gelirleri ve bunların önemli ülkelere göre dağılımı çizelge 4’de verilmiştir. Bu rakamlara göre dünyada son 15 yıl içinde kuru ve yaş üzüm ihracat gelirleri yaklaşık olarak 2,6 kat artarken Türkiye’de ise bu dönemler arasında ihracat gelirleri artışı yaklaşık 2,5 kat olmuştur.

Türkiye’de 2005 yılında toplam ihracatında kuru üzümün payı %72, yaş üzümün payı ise %28’dir. Türkiye kuru üzüm üretiminde ve ihracatında dünyada ilk sırayı almaktadır. Fakat yaş üzüm ihracatında kuru üzüm kadar başarılı değildir.

Çizelge 4. Dünya Kuru ve Yaş Üzüm ihracatında İlk Beş Ülke (000 \$)

Ülkeler	1990	%	1995	%	2000	%	2005	%
ABD	404.204	23,9	502.555	21,7	564.724	20,0	779.877	17,6
Şili	361.629	21,4	373.277	16,1	534.584	18,9	733.379	16,5
İtalya	224.962	13,3	384.219	16,6	445.894	15,8	566.121	12,7
Hollanda	42.566	2,5	106.141	4,6	120.161	4,2	338.291	7,6
Türkiye	129.693	7,7	200.760	8,7	225.718	8,0	328.558	7,4
Dünya	1.690.433	100	2.318.224	100	2.828.329	100	4.440.312	100

Kaynak: FAO,2007

3.1. Dünyada ve Türkiye’de Şarap Üretimi ve Dış Ticareti

Türkiye üzümün şaraba işlenerek değerlendirilmesinde istenilen bir noktada değildir. 1990-2005 yılları arasında şarap üretiminde önemli bir gelişme olmamakla birlikte şarap ihracatında özellikle 1990-2000 yılları arasında önemli artışlar olmuştur (Çizelge 5). Fakat 2000 yılından 2005 yılına kadar şarap ihracatı düşerken ithalatında ise ciddi bir artış gözlenmektedir.

Dünyada şarap üretiminde ise son dönemlerde düşüşlerin olduğu görülmektedir. Dünyada 2000-2005 yılları arasında ortalama olarak yılda 27,7 milyon ton şarap üretilmiştir. Önemli şarap üretici ülkeler sırayla, Fransa, İtalya ve İspanya’dır. Bu ülkeler dünyada dünya şarap üretiminin yaklaşık yarısını üretmektedirler. Türkiye %0,09 pay ile dünya üretiminin çok gerisinde kalmıştır (Kiracı ve ark. 2006:6).

Çizelge 5. Türkiye Şarap Üretimi ve Dış Ticareti

Yıllar	Üretim (Ton)	İhracat		İthalat	
		(Ton)	(1000\$)	(Ton)	(1000\$)
1990	20.865	2.025	2.707	28	88
1995	31.834	2.976	5.338	28	563
2000	24.766	5.862	6.119	216	343
2005	22.548	4.442	8.377	1.348	2.633

Kaynak: FAO,2005

Ülkemiz yaş üzüm üretiminin yaklaşık olarak %40’ının çekirdeksiz ve çekirdekli kurutmalık, %30’unun sofralık, %28’inin şıralık, %2-3’ünün ise şaraplık olarak değerlendirildiği kabul edilmektedir (Çelik ve ark 2005: 22). Diğer taraftan dünyada üretilen üzümlerin çok büyük bir bölümü şaraba işlenmektedir. Dünyada üzümün %59’u şaraplık olarak üretilmektedir (DPT, 1997). Özellikle Avrupa başta olmak üzere, Kuzey ve Güney Amerika’nın bağcılık yapılan ülkelerinde elde edilen üzümlerin tamamı, Avustralya’da üretilenlerin %40’ına, ABD’de üretilenlerin %35’ine yakını bu amaçla kullanılmaktadır (Ağaoğlu, 1999).

2005 yılında dünya bağcılık ihracatından elde edilen gelir 24,5 milyar dolardır. Bunun yaklaşık % 81’i şarap ihracatından kaynaklanmaktadır. Türkiye, dünya sofralık üzüm ihracatının %1,1’ni, kuru üzüm ihracatının %14,3’ünü, üzüm suyu ihracatının %0,07’si ve şarap ihracatının % 0,03’ünü temin etmektedir.

Dünya şarap üretiminde en önemli ülke Fransa’dır. Bu ülkeyi sırasıyla, İtalya, İspanya, ABD, Arjantin ve Almanya izlemektedir. Dünyada kişi başına şarap üretimi ortalama 5 litredir. Dünyada kişi başına şarap üretimindeki ilk üç sırayı; İtalya (101 Lt), Fransa (100 Lt) ve İspanya (86 Lt) almaktadır. Türkiye’de ise kişi başına şarap üretimi 0,5 litredir. Türkiye kişi başına şarap üretimi, dünya ortalamasının 1/10’u kadardır. Bununla birlikte Türkiye’de kişi başına üzüm üretimi 52 kg’dır. Dünyada ortalama kişi başına üzüm üretimi 10 kg’dır. Dolayısıyla Türkiye’de kişi başına üzüm üretiminde, dünya ortalamasından 5 kat daha fazladır (Aktaş, 2002:128).

4. Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bağ ve Zeytin Destekleme Politikaları

1960'lı yıllarda Ortak Tarım Politikasının adımlarının atıldığı ilk dönemlerde tarımda verimliliğin artırılması temel hedef olmuştur. Bu dönemlerde bir çok tarımsal ürün Ortak Piyasa Düzenleri kapsamında destek fiyat uygulamaları, dışa karşı düzenlemeler ve ek yardımlarla desteklenmiştir. Bu dönemde bağcılık ve zeytinyağı üreticileri de ciddi destekler almıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde tarımdaki yüksek koruma oranları bütçe üzerine önemli bir yük getirmiş, iç ve dış piyasalarda dengeler bozulmuştur. 1980'li yıllardan itibaren tarımda reform arayışlarına gidilmiş özellikle arz fazlası olan ürünlere kısıtlama yoluna gidilmiştir. Bu dönemde bağ alanlarında da önemli miktarda azalmalar meydana gelmiştir (Tan ve Dellal 2004: 12).

Günümüzde bağcılığa alternatif olan zeytin ve zeytinyağı AB Ortak Piyasa Düzenleri içersinde yer almaktadır. Bu ürünler özel depolama yardımları, ihtiyari yardımlar, ihracat sübvansiyonları, işleme yardımları ve üretimden bağımsız tek çiftlik ödemesi yardımlarıyla desteklenmektedir. Ayrıca zeytin üretimine Doğrudan Destek ödemesi kapsamında hektara 50 Euro destek sağlanmaktadır (ABGS 2007).

Türkiye'de tarım politikaları ile ilgili ilk ciddi uygulamalar 1963 yılından itibaren Planlı dönemle birlikte başlamıştır. Bu dönemde üreticiler genellikle destekleme alımları, girdi destekleri, prim uygulamaları ve düşük faizli kredi temini gibi politikalarla desteklenmiştir. Fakat daha sonra iç ve dış dinamiklerin etkisiyle tarım politikalarında reform arayışına gidilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte tarım politikalarında reform ihtiyacı hissedilmiş. Daha rekabetçi, örgütlü, kayıtlı ve tarım sanayi arasında entegrasyonun güçlü olduğu bir tarımsal yapının gerekliliğinin altı çizilmiştir. 2000 yılında Dünya Bankası ile yapılan Ekonomik Reform Kredisi anlaşması çerçevesinde Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) uygulamaya geçmiştir. Bu dönemde özellikle tarımsal desteklerin bütçeye olan yükünü azaltmak ve tarımsal desteklerin tek çatı altında toplanması amacıyla DGD uygulaması başlamıştır. Yine ARIP'in orta vadeli değerlendirme aşamalarında projeye yeni bileşenler eklenmiş, bu bileşenlerden ise en önemlisi Kırsal Kalkınma Bileşeni olmuştur. Daha sonra hazırlanan 2006-2010 yılı için hazırlanan Tarım Kanunu ve Tarım Stratejisi'nde yine kaynakların etkin kullanımı, rekabetçi, örgütlü ve sürdürülebilir tarım politikalarının gereği vurgulanmıştır.

Türkiye'de tarım politikalarındaki genel değişime kısaca bir göz attıktan sonra özellikle bağcılık konusundaki politikaları inceleyecek olursak Cumhuriyet döneminde bağcılıkla ilgili en önemli uygulamanın 14.07.1970 tarihinde yürürlüğe giren 1311 Sayılı "Türkiye Bağcılığının Modernleştirilmesi ve Bağcılığımızın Kalkındırılması" hakkındaki kanun olduğu görülmektedir. Bu dönem kurulan bağlar 80'li yılların ortalarına kadar Ziraat Bankası'nın %5 faizli kredileri ile desteklenmiştir (Çelik, vd. 2003).

Bağcılık konusunda bir başka uygulama 1989 yılında gündeme gelen sertifikalı asma fidanı üretimidir. 1990 yılında 10 dekarın altında olmamak kaydıyla sertifikalı fidan kullanılması koşuluyla modern bağların tesis edilmesi "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu" kapsamına alınmış olmasına rağmen bu uygulama 1994'de bu uygulama sona ermiştir.

1992 yılında özel sektör fidancılığının geliştirilmesi için "Para ve Koordinasyon Kurulu" tarafından yayınlanan tebliğ ile sertifikalı asma fidanı üretimine prim uygulaması başlatılmıştır. Ayrıca "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu" aracılığı ile İl Özel İdaresi bütçesinden örnek bağ tesis kurulumu için destekler sağlanmıştır.

Günümüzde uygulanan politikalar açısından konuya bakacak olursak ürün çeşidi ve üretim miktarından bağımsız olarak tarımsal faaliyette bulunan çiftçiye yapılan sabit gelir desteği olarak tanımlanan DGD uygulaması bağcılık içinde aynı standartlarda uygulanmaktadır. Türkiye toplamında 165.763.864 dekarlık tarım alanının %1.3'ünü bağ ve zeytin alanları oluşturmaktadır.

Bağcılıkla ilgili bir başka güncel politika ise 16 Mayıs 2006 tarihinden itibaren uygulamaya başlayan Sertifikalı Tohumluk ve Fidan Kullanımı tesislerine verilen desteklerdir.

Bu uygulamada bağcılık için 200 YTL/da. gemlik çeşidi zeytin fidanı ile bahçe tesisi için ise 45 YTL/da üreticiye destek sağlanmaktadır.

Ayrıca Türkiye’de zeytinyağı üreticisinin eline geçmesi gereken fiyatın, dış piyasa fiyatı karşılığının üzerinde olması hedeflenmektedir. Bu nedenle üretici maliyetlerinin karşılanması üreticinin gelir düzeyinin korunabilmesi, gelecek dönemlerde zeytinyağı üretiminin teşvik edilebilmesi , zeytinyağı ve zeytinliklerin kayıt altına alınabilmesi ve sanayiciye dış piyasa dış piyasa fiyatı düzeyinden hammadde temin edilebilmesi için prim verilmesine karar verilmiştir (Yavuz 2005: 53).

4.1. Fiyat Politikası ve Maliyet

1994-2005 yılları arası üzüm fiyatları reel olarak değişmemekle birlikte zeytin reel fiyatları %58 artmıştır. Üzüm/zeytin paritesi 0,78’den 0,51’e gerilemiştir. Parite üzüm fiyatları aleyhine %34 azalmıştır.

Çizelge 6. 1994-2005 yılları Üzüm, Zeytin 2005 Reel Fiyatları ve Paritesi

Yıllar	Üzüm		Zeytin		Üzüm/Zeytin	
	Fiyatlar	İndeks	Fiyatları	İndeks	Paritesi	İndeks
1994	1,076	100	1,381	100	0,78	100
1995	0,734	68	1,528	111	0,48	62
1996	0,658	61	1,522	110	0,43	55
1997	0,497	46	1,096	79	0,45	58
1998	0,715	66	1,180	85	0,61	78
1999	0,774	72	1,633	118	0,47	61
2000	0,801	74	1,606	116	0,50	64
2001	0,707	66	1,456	105	0,49	62
2002	0,914	85	1,567	114	0,58	75
2003	0,984	91	1,837	133	0,54	69
2004	0,920	86	1,564	113	0,59	76
2005	1,120	104	2,180	158	0,51	66

Kaynak:TÜİK, Çeşitli Yıllar.

Menemen Toprak Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü 2006 yılı bağ ve zeytin üretim girdi maliyetlerine göre, bağcılıkta emek 75,88 saat/da harcanırken, zeytin üretiminde 31,77 saat/da harcanmaktadır. 2006 yılında bağcılıkta dekara brüt kar/zarar² (110) YTL iken zeytin üretiminde dekara brüt kar/zarar 83 YTL olmuştur. Buradan da anlaşıldığı gibi bağcılıkta daha fazla emek yoğun üretim yapılmaktadır. Aynı zamanda bağcılıkta daha yoğun tarımsal ilaç kullanılmaktadır. Sonuç olarak 2006 yılında kuru şartlarda üzüm üretiminde dekara brüt zarar olmuştur.

5. Çanakkale’de Bağcılık

Çanakkale gerek şaraplık bağ alanları ve gerekse de şaraplık üzüm çeşitleri ile en önemli illerden biridir. 1995 –2004 yılları arasında Çanakkale ve Türkiye’deki bağ üretim ve alanları Çizelge6-7’de verilmiştir.

Çizelge 7’de 1995 yılında Türkiye’nin toplam bağ alanlarının %1,28’si Çanakkale ilinde iken bu oran 2004 yılında %1,24’ e düşmüştür. Bu yıllar arasında Türkiye’de bağ alanları %8 daralırken Çanakkale’de bu oran %11 olmuştur.

² Dekara Brüt Kar/Zarar= GSÜD(Fiyat/Kg*Kg/da) – Değişen Maliyet

Çizelge 7. 1995 –2004 Yılları Arasında Çanakkale ve Türkiye’de Bağ Alanları (ha)

Yıllar	Çanakkale	%	İndeks	Türkiye	İndeks
1995	7.246	1,28	100	565.000	100
1996	6.912	1,23	95	560.000	99
1997	6.513	1,20	90	545.000	96
1998	6.677	1,23	92	541.000	96
1999	6.489	1,21	90	535.000	95
2000	6.335	1,18	87	535.000	95
2001	6.343	1,21	88	525.000	93
2002	6.383	1,20	88	530.000	94
2003	6.404	1,21	88	530.000	94
2004	6.447	1,24	89	520.000	92

Kaynak:TÜİK, 2007.

Çizelge 8’de 1995 yılında Türkiye’nin toplam üzüm üretiminin %1,47’si Çanakkale ilinde iken bu oran 2001 yılında %1,13’e kadar gerilemiş ve 2004 yılında %1,31 olmuştur. Bu yıllar arasında Türkiye’de üzüm üretimi yalnızca%1 azalırken Çanakkale’de bu oran %13 olmuştur. 2001 yılında Türkiye genelinde bağ ekim alanlarında 1995 yılına göre %8’lik bir düşüş gözlenmektedir.

Çizelge 8. 1995 –2004 Yılları Arasında Çanakkale ve Türkiye’de Üzüm Üretimi (Ton)

Yıllar	Çanakkale	%	İndeks	Türkiye	İndeks
1995	52.358	1,47	100	3550000	100
1996	59.447	1,61	114	3700000	104
1997	63.236	1,71	121	3700000	104
1998	48.029	1,33	92	3600000	101
1999	49.317	1,45	94	3400000	96
2000	43.708	1,21	83	3600000	101
2001	36.736	1,13	47	3250000	92
2002	43.076	1,23	82	3500000	99
2003	43.972	1,22	84	3600000	101
2004	45.731	1,31	87	3500000	99

Kaynak:TÜİK, 2007.

2001 yılında tekrar artışa geçen Çanakkale’de üzüm çeşitliği açısından zengin bir bölgedir. Çanakkale bağ alanlarının başlıca üzüm çeşitleri, Karasakızı, Çavuş, Hafızali, Amasya, Cardinal, Erenköy Beyazı, Beyaz Kozak, Yalova İncisi, Mandagözü, Ata Sarısı, Alphanso, Lavelee, Sıdalan, Vasilaki ve Karalahna gibi şaraplık ve şıralıktır. Çanakkale’de yaş üzüm üretiminin yaklaşık %50’si şaraplık çeşitlerdir (Dardeniz ve Güven, 2003;62).

Çizelge 9’a bakıldığında Çanakkale bağcılığını dört ana bölgeye ayırabiliriz; Merkez-İntepe, Bayramiç, Bozcaada ve Lapseki-Umurbey ilçeleridir (Dardeniz, ve ark. 2005:247). Bu dört bölge 2006 yılında Çanakkale toplam bağ alanlarının %79’unu ve üretimin ise %84’ünü gerçekleştirmektedir.

Son on yıldaki Çanakkale’de bağ alanları %9 ve üzüm üretimi %30 azalmıştır. Bağ alanlarındaki bu azalış, Çanakkale merkezde (İntepe) % 44 ve Lapseki de ise %68 olmuştur. Üzüm üretimindeki bu azalış, Lapseki de %15 ve Çanakkale merkez de %44 olmuştur. Bununla birlikte, son on yıl içinde hem Bayramiç ve hem de Bozcaada bağ alan ve üzüm üretiminde artışlar olmuştur.

Çizelge 9. Çeşitli Yıllar İtibariyle Çanakkale’de Bağ Alanı, Üretimi ve Verimi

İLÇELER	1997*			2001			2006		
	Alan (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Alan (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Alan (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
MERKEZ	715	6.850	9.580	715	4.550	6.364	400	3.830	9.575
AYVACIK	110	525	4.772	110	560	5.091	70	550	7.857
BAYRAMIÇ	2.020	12.065	5.973	2.120	13.760	6.491	2140	13.920	8.000
BİGA	250	1.722	6.888	254	1.875	7.382	267	1.840	7.216
B.ADA	1.085	12.780	11.778	1.127	2.156	1.913	1168	13.670	11.991
ÇAN	56	332	5.928	56	494	8.821	58	514	9.519
G.ADA	55	400	7.272	46	360	7.826	90	415	8.830
ECEABAT	50	400	8.000	135	494	3.659	260	2.350	14.688
EZİNE	360	2.662	7.394	305	2.250	7.377	190	1.800	10.000
GELİBOLU	340	2.700	7.941	340	2.240	6.588	145	1.060	8.154
LAPSEKİ	1.300	21.505	16.542	960	8.000	8.333	412	3.240	8.020
YENİCE	172	1.680	9.767	175	0	0	80	800	10.000
TOPLAMI	6.513	63.261	9713	6.343	36.739	5.792	5280	43.989	8332

Kaynak: Çanakkale Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları,2007. *Dardeniz, ve ark. 2001: 29 ’den alınmıştır.

Bayramiç ve İntepe yörelerinde yaklaşık %7 oranında zeytin ve bağ kombinasyonları yapılmaktadır (Dardeniz, ve ark. 2005: 247). Bu durum bu bölgelerde bağ alanlarından zeytin alanlarına kaçışın devam ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

5.1. Çanakkale’de Şaraplık Üzüm ve Özelleştirme

1960 yılında kurulan Çanakkale Tekel Şarap ve Konyak Fabrikası’nın kurulmasıyla birlikte şaraplık karasakızı üzüm çeşidi üretimi artmaya başlamıştır. Fabrika ilk yıllarda 4.000 ton/yıl karasakızı üzümü satın alırken 2003 yılında 16.000/ton yıla kadar çıkmıştır. Aynı zamanda fabrika yaklaşık 100 kişiye istihdam sağlamıştır (Dardeniz ve Güven, 2003;63).

Çanakkale Tekel Şarap ve Konyak Fabrikası bölgede yaş üzümün son yıllarda %30’undan fazlasını işlemekteydi. Diğer şarap işleyen (Bozcaada 4 ve Geyikli’de 1 ve diğer) fabrikalarla birlikte şaraba işlenen üzüm miktarı %50’ye kadar çıkmakta idi. Fakat, 2004 yılında Tekelin özelleştirilmesiyle Çanakkale Tekel Şarap ve Konyak Fabrikası, 27.2.2004 tarihinde yapılan özelleştirmeye MEY İçki San. ve Tic. A.Ş.’ye devredildi. 2006 MEY İçki hisseleri çoğunluğu Texas Pacific Group’a devredildi (Dardeniz, ve ark. 2005;251). Ne yazık ki günümüzde özelleştirilen ve sonra da kapatılan bu halkın işletmesi (KİT) Çanakkale boğazın en değerli yerinde rant konumunda satılmayı bekliyor.

Merkez ülkelerin Neo-Klasik iktisat politikalarıyla birlikte özelleştirme politikaları 1980’li yıllarda ön plana çıkmıştır. Özelleştirme savunularının gerekçelerinin başında, mülkiyeti tabana yayarak ve devleti küçültmek ve verimliliği arttırmak gelmektedir.

Tarımdaki bir çok Kamu İktisadi Teşebbüsün (KİT) kuruluş amacı, üreticilere ucuz girdi sağlamak, ürünlerinin pazar sorunlarını çözmek, tüketicileri korumak ve istihdam sağlamak gelmektedir. Anayasamızda öncelikle belirtilen ve batıdan alınan sosyal devlet anlayışı, özellikle tarımı teşvik etmek, küçük çiftçileri korumak, insanlara ucuz mal ve hizmet sunmak, kârlı olmadığı için özel sermayenin itibar etmediği, kurulmaları uzun zaman ve büyük yatırımlar gerektiren alanlardaki boşluğu doldurmak, bazı sektörleri diğerleri aleyhine teşvik etmeyi hedeflemektedir.

Özelleştirmeye birlikte gündeme gelen KİT’lerin asıl işlevi ve kuruluş nedeni tipik bir kapitalist işletme gibi, kısa vadede âzamî kâr elde etmek olmayan işletmeleri, bunlar neden kâr etmiyor diye eleştirmek doğru değildir. Aynı zamanda, verimlilikten ne anlaşılması gerektiğiyle ilgilidir. Kimin için verimli? İngiltere’de demiryolları özelleştirildi. Özelleştirme sonrasında ilk

yapılan şeylerden biri, yeteri kadar yolcu olmayan hatların kapatılması oldu. Daha çok kâr sağlamak için gerekli alt-yapı yatırımları savsaklandı ve bu yüzden 60 kadar insan hayatını kaybetti. Artan tepkiler üzerine hükümet demiryolu alt-yapısından sorumlu Railtrack'ı fiilen yeniden devletleştirdi (Başkaya 2004).

“Neoliberalizmin sonuçları, yoksullaşmış ve borçlandırılmış bir tarım sektörü ve çoğu kırsal kesimden olmak üzere yaklaşık 4 milyon Meksikalı'nın ABD'ye göçü oldu³ (Quintana ve ark. 2001).

TÜİK'in 2002-2006 yıllarında yapmış olduğu tarımsal nüfus tahminlerine göre, 2002'de Tarım nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %33'den %28'e gerilemiştir. Bu da son dört yılda kırdan kentte her yıl yaklaşık 1 milyon kişinin göç ettiği anlamına gelmektedir (TÜİK, 2007).

Çanakkale'de özellikle karasakızı çeşidi üreten bağ işletmelerinin üzümünü Tekirdağ ve İzmir'den gelen araçlara vermekte ve tahsilat sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte Çanakkale ilinin önemli turizm bölgelerinden biri olması ve bu alanların tarım dışı rant alanı şeklinde değerlendirilmesi tehlikesiyle de karşı karşıya bırakılmaktadır. Bununla birlikte, Çanakkale Tekel Şarap ve Kanyak Fabrikası'nın özelleştirilip kapatılması bölgedeki bağ üretim alanlarının farklı amaçla kullanılmasını etkileyecek diğer bir faktördür.

6. Sonuç

Dünya bağ alanı bakımında 4. olan Türkiye üretimde ise 6. sıraya kadar düşmüştür. Dünyada ve Türkiye'de bağ alanları daralmasına rağmen üretim artışı devam etmiştir. Fakat Türkiye'de bağ alanlarındaki azalış oranı daha yüksek olmak birlikte verim artışında da dünya ortalamasının altında kalmıştır.

Dünyada bağ alanları azalırken zeytin alanlarının tam tersi bir şekilde artış göstermektedir. Türkiye'de de dünyada olduğu gibi bağ alanlarındaki azalışa karşılık zeytin alanlarındaki artış benzer bir durum gösterdiği gibi, 1961-2005 yılları arasında bağ alanları %32 azalırken (245.000 ha) zeytin alanları ise %66 artmıştır (257.500). Çanakkale de son on yıldaki bağ alanlarındaki daralma Türkiye'deki daramdan daha fazla olmuştur. Çanakkale gerek şaraplık bağ alanları ve gerekse de şaraplık üzüm çeşitleri ile en önemli illerden biri olmasına rağmen yanlış özelleştirme politikaları yüzünden bağ alanları olumsuz etkilenmektedir.

Tarımda uygulanan bu yanlış politikalar sonucu; Bayramiç ve İntepe yörelerinde yaklaşık %7 oranında zeytin ve bağ kombinasyonları yapılmaktadır. Bu süreçte bağ alanlarının giderek daha fazla zeytin alanlarına kayması öngörülebilir. Bununla birlikte, 1994-2005 yılları arası üzüm fiyatları reel olarak değişmemekle beraber zeytin reel fiyatları %58 artmıştır. Üzüm/zeytin paritesi üzüm fiyatları aleyhine %34 azalmıştır. Bu durum zeytin alanları artış öngörüsünü güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Özellikle 2000-2005 yılları arası şarap ihracatı azalırken şarap ithalatı artmıştır. Şarap sektöründe de uygulanan aşırı Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) vergileri hem şarap üreticilerini hem de bölgedeki şaraplık üzüm üreten bağcılarını olumsuz etkimeye devam etmektedir.

Türkiye kuru üzüm üretiminde ve ihracatında dünyada ilk sırada yer almaktadır. Fakat yaş üzüm ihracatında ise kuru üzüm kadar başarılı değildir. Türkiye üzümün şaraba işlenerek değerlendirmesinde hiçte istenen bir noktada değildir. Dünyada üzümün %59'u şaraplık olarak üretilirken bu oran Türkiye'de yalnızca yaklaşık %3'tür. Fakat, dünya bağcılık ihracatından elde edilen gelirin yaklaşık % 81'i şarap ihracatından kaynaklanmaktadır. Dünya bağcılığının anavatanı Türkiye'de ne yazık ki şarap üretimi ve tüketimi de istenen noktada değildir.

---

³ Küçük köylülerin tarım dışına itilmesiyle yaratılan toprak pazarında ise yerel elit, ulusal ve uluslararası büyük şirketler yeni yasalardan yararlanarak toprağı kontrol altına aldılar. Tarıma giren dev uluslararası şirketler kırsal alanda büyük plantasyonlar kurarak ve geleneksel "ejido" topraklarından itilen küçük köylüleri (minifundista) ücretli işçi olarak çok ucuza çalıştırdılar” (Quintana ve ark. 2001).

Tarımda destek politikaları oluşturulurken çok yönlü etkileri göz önüne alınmalıdır. Son dönem yapılan özelleştirme politikaları ile birlikte tarımsal desteklerin etkisi azalmıştır.

Ürün bazlı tarım destekleri ve DGD politikaları oluşturulurken, ürünler arasındaki tamamlayıcı veya ikame ürün ilişkisi ve bunları girdi ve çıktı fiyat ve miktarları ön planda tutulmalıdır. Özellikle bağıcılık ile ilgili destekleme politikaları oluşturulurken zeytine yapılan destek politikalarına da dikkat edilmelidir.

Çanakkale iline özellikle yaş üzüm üretiminde avantajlı bir durum sağlanabilir. Bunun için bölgede soğuk hava depoları teşvik edilmeli ve üretici örgütleri daha etkin bir hale dönüştürülmelidir.

Kaynaklar

- Ağaoğlu, Y., Çelik, H., 1986. Bağıcılık Potansiyelinin Geliştirilmesi. Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Bildiriler: 211-229. Ankara.
- Ağaoğlu, Y. S., 1999. Bilimsel ve Uygulamalı Bağıcılık (Asma Biyolojisi). Kavaklıdere Eğitim Yayınları No: 1. Ankara.
- Aktaş, E., 2002. Bağıcılığın Türkiye Ekonomisindeki Yeri. Dünya Gıda Dergisi. Sayı 2002-07. S:123. İstanbul
- Baskaya, F., 2004. Özelleştirme. <http://www.sendika.org/>
- Çelik, H., Çelik, S., Kunter, B.M., Söylemezoglu, G., Boz, Y., Özer, C., Atak, A., 2005. Bağıcılıkta Gelişme ve Üretim Hedefleri. VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 3-7 Ocak, Ankara.
- Çelik, H., Ark., 1998. Genel Bağıcılık. Sunfidan A.Ş. Mesleki Kitaplar Serisi 1. Manisa.
- Dardeniz, A., Kaynaş, K., Ateş, F., 2001. Çanakkale İli Bağıcılığının Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. BAHÇE Yalova Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi. Cil:30, Sayı 1-2. Yalova.
- Dardeniz, A., Güven, S.,, 2003. Karasakızı Üzüm Çeşidinin Çanakkale Ekonomisindeki Yeri ve Önemi ile Başlıca Değerlendirme Şekilleri. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Yayın Organı. Yıl:7(26):62-68. Ankara.
- Dardeniz, A., ŞEKER, M., USLU, A., YÜCEL, Z., 2005. Çanakkale İli Bağıcılığının Mevcut Durumu, Gen Kaynakları Potansiyeli, Bağıcılığın Ekonomiye Katkıları ve Son Gelişmeler. Çanakkale Araştırma Yıllığı. Sayı 3. Çanakkale.
- DİE 1996. İstatistik Göstergeler 1923-1995. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Yayın Numarası: 1883. Ankara.
- DİE 2001. Tarım İstatistikleri Özeti 1980-1999. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Yayın Numarası: 2430. Ankara.
- DİE, 2007. Tarım ve Orman Alanları. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>
- DPT 2001. İçki Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/imalatsa/oik543.pdf>.
- Ergenoğlu., F., Tangolar, S., 2000. Bağıcılık İçin Pratik Bilgiler. TÜBİTAK, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu. TARP, Türkiye Tarımsal Araştırma Projesi Yayınları. Adana.
- FAO 2005. FAOSTAT Agriculture Data. <http://apps.fao.org/page/collections?subset=agriculture.Paris>.
- FAO 2007. FAOSTAT Agriculture Data. <http://apps.fao.org/page/collections?subset=agriculture.Paris>.
- Kiracı, M., A., ÖZER, C., Boz, Y., 2007. Bağıcılıkta Küresel Rekabet ve Türkiye Bağıcılığı. Tekirdağ Bağıcılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. Tekirdağ
- Oraman, M. N., 1965. Yeni Bağıcılık. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 253, Ders Kitabı: 89. Ankara

- Quintana, R. D., L. C. Borquez ve M. T. Garcia. 2001. "Bölgesel ve Tarımsal Haklar: Meksika'da 18 Yıllık Neo-Liberal Politikalar Sonrası Toprak Hareketliliği ve Toprak Pazarı". Toplum ve Bilim, No: 88,s.122-143. İstanbul.
- Tan, S., Dellal, İ., Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikasının İşleyişi ve Türk Tarımının Uyum Süreci, TEAE Yayınları, Ankara .
- TARIŞ, 2001. Tariş Üzüm Birliği. http://www.taris.com.tr/index_u.htm, İzmir
- TÜİK, Çeşitli Yıllar. TEFE İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr>, Ankara.
- TÜİK, 2007.Bağ Alanları. Bitkisel Üretim.[http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), Ankara.
- Yavuz F., Türkiye'de Tarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Yayını Başkanlığı, Sayfa:53, 200 6, Ankara.